

พุทธศาสนากับแนวความคิดทางการเมือง
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325 - 2352)

นางสาว สายชล วรรณรัตน์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2525

ISBN 974 - 561 - 160 - 3

008373

115820067

2

Buddhism and Political Thoughts
in the Reign of Rama I (1782 - 1809)

Miss Saichon Wannarat

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts

Department of History

Graduate School

Chulalongkorn University

1982

หัวข้อวิทยานิพนธ์

พุทธศาสนากับแนวความคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325 - 2352)

โดย

นางสาว สายชล วรรณรัตน์

ภาควิชา

ประวัติศาสตร์

อาจารย์ที่ปรึกษา

อาจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์

อาจารย์ ดร. ชานูวิทย์ เกษตรศิริ

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต

Signature

(รองศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ พิทยะกุล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

Signature

(รองศาสตราจารย์ชิตีมา พิทักษ์ไพรวรรณ)

ประธานกรรมการ

Signature

(อาจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์)

กรรมการ

Signature

(อาจารย์ ดร. ชานูวิทย์ เกษตรศิริ)

กรรมการ

Signature

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. มุขกร กาญจนจारी)

กรรมการ

Signature

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ธิดา สาระยา)

กรรมการ

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวข้อวิทยานิพนธ์

พุทธศาสนากับแนวความคิดทางการเมือง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325 - 2352)

ชื่อนิสิต

นางสาว สายชล วรรณรัตน์

อาจารย์ที่ปรึกษา

อาจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์

อาจารย์ ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

ภาควิชา

ประวัติศาสตร์

ปีการศึกษา

2524

บทคัดย่อ

ในความพยายามที่จะเสริมสร้างเสถียรภาพทางการเมือง สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่ราชสำนักในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ดำเนินการคือการสถาปนาอุดมการณ์ของรัฐขึ้นใหม่ ให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ของสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพการณ์ทางการเมืองในเวลานั้น ทั้งนี้เพื่อจะช่วยให้สามารถจัดระเบียบและความคุมสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ

วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาถึงหลักการของพุทธศาสนาซึ่งได้รับการเน้นเพื่อเป็นอุดมการณ์ของรัฐในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โดยจะพิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในระยะก่อนหน้าและระยะเริ่มต้นของสมัยรัตนโกสินทร์ ที่มีผลต่อความคิดทางพุทธศาสนาและความคิดทางการเมือง สภาพการณ์ทางการเมืองที่ทำให้ราชสำนักสถาปนาอุดมการณ์ของรัฐจากความคิดทางพุทธศาสนา และเนื้อหาสาระของอุดมการณ์ซึ่งเป็นหลักการในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมภายในรัฐ

ผลการศึกษาพบว่า ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคมในปลายอยุธยาทำให้เริ่มเกิดมีคนที่มีลักษณะเป็นกรรมสิทธิ์ ความคิดของคนเหล่านี้มีลักษณะมนุษยนิยมและเหตุผลนิยมมากขึ้น อย่างไรก็ตามความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคมนั้นเองได้เป็นเหตุให้นุถุกรรมและไพร่พากันละเมิดกฎเกณฑ์ของสังคม ทำให้สังคมปั่นป่วนไร้ระเบียบ ผู้คนที่ไม่ได้

รับความคุ้มครองจากระบบทางสังคมหันเข้าพึ่งพาท่านาจเห็นอรรถรสชาติ พุทธศาสนาแบบที่
เน้นบุญกฐีวิทยาคมมีอิทธิพลอย่างสูง ชนชั้นนำซึ่งมีความขัดแย้งทางการเมืองรุนแรงไม่
อยู่ในฐานะที่จะสถาปนาหลักการทางศาสนาที่เป็นระบบเพื่อเป็นอุดมการณ์ของรัฐได้ ถึง
สมัยชนบุรี สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงให้ความสำคัญแก่งการกิจของพระมหากษัตริย์ผู้เป็น
ใหญ่สูงสุดตามคติของพุทธศาสนามากขึ้น แต่ความแตกต่างหลากหลายของความคิดทางการเมือง
เมืองยังคงดำรงอยู่ตลอดรัชกาล

เมื่อถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เห็นได้ชัดว่าราชสำนักในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอด-
ฟ้าจุฬาโลกซึ่งประกอบด้วยผู้นำทางการเมืองที่มีลักษณะของกรรมพีมากขึ้น ได้สถาปนา
หลักการของพุทธศาสนาแบบมนุษยนิยมเพื่อเป็นอุดมการณ์ของรัฐ อุดมการณ์นี้มีสาระสำคัญ
ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งปฏิบัติภารกิจในฐานะธรรมราชาธิราช การกิจ
ของพระองค์ทั้งในการฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักรล้วนเป็นไปเพื่อจรรโลงธรรม เพื่อจะยัง
ชนทั้งปวงให้เข้าใจพุทธธรรมลึกซึ้งยิ่งขึ้นและดำรงชีวิตในวิถีทางที่ชอบด้วยธรรม เพื่อจะได้
บรรลุดุหรนิพพานอันเป็นอุดมคติของชีวิต เมื่อธรรมราชาธิราชทรงปฏิบัติภารกิจในทางที่
เป็นคุณแก่ชนทั้งปวงเช่นนี้แล้วชนทั้งปวงพึงกตัญญูกตเวทิต่อพระองค์โดยการทำหน้าที่ตาม
ฐานะทางสังคมของตนด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและเชื่อฟังพระบรมราชโองการ

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2

Thesis Title Buddhism and Political Thoughts in the Reign of
 Rama I (1782-1809)

Name Miss Saichon Wannarat

Thesis Advisor Dr. Nidhi Aeusrivongse
 Dr Charnvit Kasetsiri

Department History

Academic Year 1984

ABSTRACT

In an attempt to establish political stability, one of the most important programs which the Court of King Rama I had set forth, was to form a new state ideology which went in hands with social environment at the time, especially the political situation. This was meant for an effective order and social control.

This thesis aims at studying principles of Buddhism which had been emphasized as state ideology in the reign of King Rama I. It will consider social changes prior to and around the beginning of the Rattanakosin period which had strong impact on Buddhist and political thinkings at the time. Political situation paved a way for the establishment of state ideology according to Buddhist thought and created the essence of such ideology for social organization within the state.

From the study, it has been discovered that the socio-economic changes during the late Ayudhya time resulted in the rise of certain

people as bourgeoisie. This bourgeoisie had become more humanistic and rationalistic in their thinking. Nevertheless, because of the changes the nai and the phrai joined together in violating social rules and regulations creating social unrest. Those who could not get protection from existing social order, sought refuge in super-natural powers. Buddhism with the emphasis of magical and animistic beliefs, then, became highly influential. The upper class, seriously injured by their own political conflicts, was not in the position to form any religious principle for the keeping of social order or for the use as state ideology. In the Thonburi period, King Taksin had attempted to set up the idea of ideal king as supreme ruler along Buddhist line. However, politico-ideological differences had persisted throughout his reign.

In the Rattanakosin period, it is clear from the evidence that the court of King Rama I consisted of political leaders who were becoming more bourgeoisie. They tried to establish humanistic Buddhist principles as state ideology. This ideology centers around the concept of king as the Bodhisattava who carries the task of the Dhamikarajadhiraja. His responsibility, secular as well as religious, is for the preservation of the Dhamma. This means that his subjects will have a more profound understanding of Buddhism and can lead their lives rightly along the Dhamma and eventually reach the Nibbana, the ultimate goal. If the Dhamikaraja-dhiraja acts for the benefits of his subjects, the people will be grateful to him, loyally and obediently carrying out their duty according to their social status.

กิติกรรมประกาศ

ระหว่างการคนคว้าและเขียนวิทยานิพนธ์ อาจารย์วินิต เอี้ยวศรีวงศ์ และ อาจารย์ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ได้กรุณาถ่ายทอดความรู้ ได้สอนวิธีคิดและวิธีศึกษา ประวัติศาสตร์ความคิด ตลอดจนได้ตรวจแก้และให้คำแนะนำอันมีค่ายิ่ง ด้วยความเมตตากรุณาและความปรารถนาดีที่ครูมีต่อศิษย์ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ชิตีมา พิทักษ์ไพรวรรณ และคณาจารย์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ เป็นอย่างสูงที่กรุณาให้คำแนะนำ ให้กำลังใจ และความห่วงใยต่อผู้เขียนเสมอมา

ขอขอบพระคุณอย่างยิ่งต่อ ศาสตราจารย์ ดร. แครก เรย์โนลด์ (Craig J. Reynolds) แห่งมหาวิทยาลัยซิดนีย์ ออสเตรเลีย ที่กรุณาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการเขียนวิทยานิพนธ์นี้มาตั้งแต่ต้น

ความปรารถนาดี ก่าตั้งใจ และความช่วยเหลือที่อาจารย์ฉลอง สุนทราวาณิช และอาจารย์สุวิทย์ ชนประดิษฐ์พัฒนา ให้แก่ผู้เขียน เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลง ผู้เขียนรู้สึกซาบซึ้งใจอย่างยิ่งและขอขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ความรักและความอาทรห่วงใยจาก "พ่อและแม่" กับหลานเล็ก ๆ ทั้งสาม-ตะวัน สันติภาพ และธรรมชาติ คือสิ่งจรรโลงใจตลอดช่วงเวลาที่ผู้เขียนทำงานนี้ ขอขอบพระคุณพี่ ๆ และน้อง ๆ ของผู้เขียนสำหรับความห่วงใยเอาใจใส่และความช่วยเหลือนานาประการ โดยเฉพาะน้องนางและคุณปรานอม วรรณรัตน์ พี่สะใภ้ของผู้เขียนที่ได้ให้ความช่วยเหลือและดูแลทุกข์สุขของผู้เขียนตลอดระยะเวลาที่ผู้เขียนทำการคนคว้าและเขียนวิทยานิพนธ์นี้

ความเอื้อเฟื้อและความเอาใจช่วยของพี่ ๆ เพื่อน ๆ และน้อง ๆ ตลอดจนลูกศิษย์แห่งคณะอักษรศาสตร์และบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และน้อง ๆ

แห่งหอพักหญิงอาคาร 4 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นสิ่งที่คุณเขียนจะขอจกร่างสัก
ด้วยความรู้ลึกซึ้งของคุณอย่างลึกซึ้ง เช่นนี้ทราบนานเท่านั้น

ขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่หอสมุดวิจิตรญาณ และหอสมุดกลางมหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์ที่กรุณาให้บริการท่านเอกสารอย่างดียิ่ง

ท้ายที่สุดขอขอบคุณคุณจารุณี ทิพย์ทิฆามานชัยกร อย่างมากที่กรุณาเร่งพิมพ์
ให้ด้วยความเรียบร้อย ขอขอบคุณคุณเอื้อ อวมทัพบ ที่ได้ช่วยโรเนียววิทยานิพนธ์นี้

อนึ่ง วิทยานิพนธ์นี้ยังมีข้อที่ควรแก้ไขและเพิ่มเติมอีกมากที่อาจารย์ที่
ปรึกษาของผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นหากแต่ผู้เขียนไม่อยู่ในฐานะที่จะแก้ไขได้ในขณะนี้

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	๙
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	๑๑
กิตติกรรมประกาศ	๑๖
บทนำ	1
บทที่ 1 ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยจากสมัยปลายอยุธยาถึงชนบุรี และลักษณะทั่วไปของความคิดทางศาสนา	4
สังคมไทยสมัยปลายอยุธยา	4
- การขยายตัวของระบบราชการและกลุ่มขุนนาง	5
- การเพิ่มของประชากรและการขยายชุมชนในลุ่มแม่น้ำ เจ้าพระยาตอนล่าง	7
- ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและผลกระทบต่อสังคมใน ระยะปลายอยุธยา	8
สภาพของสังคมในระยะปลายอยุธยาและลักษณะทั่วไปของ ความคิดทางศาสนา	27
- ความขัดแย้งภายในชนชั้นมุลนาย	28
- ความขัดแย้งระหว่างมุลนายกับไพร่และสภาพของไพร่ใน ปลายอยุธยา	35
- ความคิดทางศาสนาในระยะปลายอยุธยา	40
- พุทธศาสนาในระยะปลายอยุธยา	45
- ลักษณะทั่วไปของความคิดทางพุทธศาสนาในสมัยชนบุรี	63
บทที่ 2 สังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและลักษณะ ทั่วไปของความคิดทางพุทธศาสนา	77

✓	สภาพเศรษฐกิจ-สังคมในรัชกาลที่ 1	77
✓	ลักษณะทั่วไปของความคิดทางพุทธศาสนาในรัชกาลที่ 1	92
✓	- พระสงฆ์กับความคิดทางพุทธศาสนา	92
✓	- ชนชั้นนำทางการเมืองกับความคิดทางพุทธศาสนา	100
✓	บทที่ 3 สภาพการณ์ทางการเมืองที่มีผลต่อการกำหนดความคิดทางการเมืองเพื่อ เป็นอุดมการณ์ของรัฐ	120
	ปัญหาการสร้างความชอบธรรมแก่ระบบการเมืองและผูกครอง ..	120
	- การแข่งขันระหว่างกรุงรัตนโกสินทร์กับกรุงอังวะ	126
	- การแข่งขันระหว่างพระราชาวงหลวงกับพระราชาวงบวรสถาน มงคล	132
	ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์กับราชอาณาจักร	146
	ปัญหาในระบบไพร่	153
	- ปัญหาเกี่ยวกับมูลนายรุ่นใหม่	155
	- ปัญหาเกี่ยวกับไพร่ต่างชาติ	158
⊗	มูลเหตุที่ทำให้ชนชั้นนำเน้นพุทธศาสนาแบบมุนษยนิยม	161
✓	บทที่ 4 พุทธศาสนากับความคิดทางการเมืองในรัชกาลที่ 1	165
	หลักการของพุทธศาสนาที่ได้รับการเน้นในรัชกาลที่ 1	165
	- ความคิดเกี่ยวกับมนุษย์	166
	- วัตรปฏิบัติเพื่อบรรลุอุดมคติของชีวิต	170
✓	พุทธศาสนากับความคิดทางการเมือง	173
	- พุทธศาสนากับความคิดทางการเมืองก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ ..	174
✓	- ความคิดเกี่ยวกับจักรพรรดิและธรรมิกราชาธิราชในรัชกาล ที่ 1	186
✓	- อุดมการณ์ของรัฐในรัชกาลที่ 1	207

บทสรุป	241
บรรณานุกรม	248
ประวัติผู้เขียน	261

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทนำ

เคยเป็นที่ยอมรับกันมานานว่าชนชั้นนำในระยะแรกตั้งกรุงรัตนโกสินทร์พยายามที่จะฟื้นฟู "ความเป็นกรุงศรีอยุธยา" ขึ้นมาใหม่ แต่งานเขียนทางประวัติศาสตร์ในระยะ 4 - 5 ปีที่ผ่านมาให้ภาพของสมัยรัตนโกสินทร์ที่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงมากกว่าที่เคยคิดกัน ที่สำคัญคืองานเขียนของนิธิ เอียวศรีวงศ์¹ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคมกับความคิดของชนชั้นนำในรัตนโกสินทร์ ก่อนการทำสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. 2398 ผลงานของท่านสร้างแรงบันดาลใจและช่วยให้เห็นถึงดูทางที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางพุทธศาสนาของไทยในยุคเริ่มต้นของสมัยรัตนโกสินทร์ซึ่งมีเอกสารตัวเขียนสมัยรัชกาลที่ 1 ในหอสมุดวชิรญาณอีกจำนวนมากที่ยังไม่ได้ถูกนำมาใช้เพื่อการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดของไทยอย่างจริงจัง

สมัยรัชกาลที่ 1 เป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญระยะหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย เพราะนอกจากจะเป็นระยะที่ราชอาณาจักรอยุธยาได้แตกสลายลงและมีการสถาปนาระบบการเมืองขึ้นมาใหม่แล้ว ยังเป็นระยะที่มีความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคมมาก ความเข้าใจที่ชัดเจนเกี่ยวกับยุคนี้ทั้งในส่วนที่สืบเนื่องและส่วนที่เปลี่ยนแปลงจากสมัยอยุธยา จะช่วยให้เข้าใจวิวัฒนาการของสังคมไทยชัดเจนขึ้น สำหรับความเคลื่อนไหวทางพุทธศาสนานั้น เห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงเป็นนักรบเทานั้นไม่ หากแต่ทรงมีบทบาทในทางพุทธศาสนาอย่างมาก พระองค์โปรดฯ ให้มีการสังคายนา

¹นิธิ เอียวศรีวงศ์, "ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา" รวมปาฐกถาจากสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521) หน้า 169-254. "โลกของนางนพมาศ" วารสารธรรมศาสตร์ 9 : 1 (กรกฎาคม - กันยายน 2522) : 2-31. "สุนทรภู่ : มหากวี-กระฎุมพี" เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์สังคมสมัยกรุงเก่า มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524 และ วัฒนธรรมกระฎุมพีกับวรรณกรรมรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525).

พระไตรปิฎก โปรคา ให้แต่งและแปลคัมภีร์ทางพุทธศาสนา โปรคา ให้สร้างและปฏิสังขรณ์
 วัดวาอารามและพระพุทธรูป ทรงตรากฎหมายพระสงฆ์ และทรงตรากฎหมายเพื่อสอนธรรมแก่
 คนทั้งปวง ฯลฯ จึงน่าสนใจที่จะหาคำอธิบายหรือความหมายของกิจกรรมทางพุทธศาสนา
 ดังกล่าวภายในสภาพแวดล้อมทางสังคมในขณะนั้น โดยพิจารณากิจกรรมทางพุทธศาสนาใน
 แ่งที่มีปฏิสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับกิจกรรมด้านอื่น ๆ และเนื่องจากชนชั้นนำในรัชกาลที่ 1
 สถาปนารัฐขึ้นมาใหม่ทำให้เห็นว่าน่าจะ เน้นความเคลื่อนไหวทางพุทธศาสนาในแง่มุมที่เกี่ยวข้อง
 กับการบริหารราชการแผ่นดินที่รัฐซึ่งตั้งขึ้นใหม่เผชิญอยู่ คือปัญหาการสร้างเสถียรภาพทางการเมือง
 ความคิดทางพุทธศาสนาสามารถตอบสนองต่อปัญหานี้ได้ในด้านของอุดมการณ์แห่งรัฐ

จากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น วิทยานิพนธ์นี้จึงมุ่งจะศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลง
 ทางเศรษฐกิจ-สังคมและสภาพการณ์ทางการเมือง จากสมัยปลายอยุธยาที่มีผลต่อความคิด
 ทางพุทธศาสนา และความสัมพันธ์ระหว่างความคิดทางพุทธศาสนากับความคิดทางการเมือง
 อันเป็นอุดมการณ์ของรัฐในรัชกาลที่ 1 ทั้งนี้ด้วยความหวังว่าจะช่วยเพิ่มความกระจ่างให้
 แก่ยุคเริ่มต้นของสมัยรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นรากฐานของยุคต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความ
 เข้าใจเกี่ยวกับความคิดทางพุทธศาสนาและความคิดทางการเมืองของชนชั้นนำในยุคนี้จะ
 เป็นพื้นฐานให้เข้าใจความเคลื่อนไหวทางความคิดของไทยในระยะต่อมาได้เป็นอย่างดี
 เพราะมีร่องรอยให้เห็นว่าการไหว้หรือความเปลี่ยนแปลงทางความคิดของชนชั้นนำสมัย
 รัตนโกสินทร์ทำได้เริ่มขึ้นเพราะอิทธิพลตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 3 ไม่ แต่มีความเปลี่ยนแปลง
 ทางความคิดที่สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงภายในสังคมไทยและเพื่อตอบสนองต่อปัญหา
 ภายในของไทยเองมาตั้งแต่ก่อนหน้านั้นนานพอสมควร และความเปลี่ยนแปลงนี้เป็นรากฐาน
 รองรับความเปลี่ยนแปลงในระยะต่อมา มีผลให้ความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยระยะก่อน
 และหลังสนธิสัญญาเบาริงมีลักษณะคลี่คลายขยายตัวมากกว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่าง
 ทันทีทันใด

การทำวิทยานิพนธ์นี้มีข้อจำกัดในด้านหลักฐานทางประวัติศาสตร์ซึ่งส่วนใหญ่เป็น
 หลักฐานของราชสำนัก และข้อจำกัดในด้านความรู้ความสามารถของผู้เขียน ทำให้ไม่
 สามารถศึกษาความคิดทางศาสนาและการเมืองของคนทุกกลุ่มในสังคม โดยเฉพาะความคิด

ของประชาชน ตลอดจนผลประโยชน์ของสังคมหรือต่อวิถีของประวัติศาสตร์ได้
จำเป็นต้องเลือกเน้นเฉพาะความคิดที่เป็นอุดมการณ์ของรัฐซึ่งราชสำนักสถาปนาขึ้น

สำหรับวิธีวิจัย ผู้เขียนใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เป็นหลัก โดยอ่านเอกสาร
ทั้งชั้นต้นและชั้นรองเพื่อให้ได้ความรู้ที่จะช่วยในการพัฒนาคำถามและสมมุติฐาน ต่อจากนั้น
จะทำการวิเคราะห์หลักฐานชั้นต้นเป็นส่วนใหญ่ โดยตรวจสอบและประเมินคุณค่าของหลักฐาน
แล้วประมวลเรื่องราวขึ้นจากหลักฐานทั้งหมดที่ได้มา อาศัยเค้าโครงเรื่องและสมมุติฐานที่
วางไว้เป็นแนวในการวิเคราะห์ แต่จะเปลี่ยนแปลงโครงเรื่องและตั้งสมมุติฐานใหม่ เมื่อ
ไม่ได้รับการรับรองจากหลักฐาน วิธีการเช่นนี้จะช่วยให้ได้ความรู้เกี่ยวกับลักษณะเฉพาะ
ของยุคสมัยที่ทำการศึกษา ในค่านหลักฐาน เอกสารหมวดธรรมคดี หมายเหตุภูมิโถกวินิจรรย์
หมายเหตุภณกรรมต่าง ๆ หมายเหตุราชปุจฉา หมายเหตุารภาพ หมายเหตุเรื่องต่าง ๆ เอกสารหมวด
จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 หนังสือไตรภูมิโลกวินิจรรย์ภาคที่ 2 (ไตรภูมิฉบับหลวง)
กฎหมายตราสามดวง พระราชสาส์น สารตรา ร่างตรา เป็นแหล่งที่ความคิดทางพุทธศาสนา
และความคิดทางการ เมืองที่ราชสำนักในรัชกาลที่ 1 ต้องการเน้นได้รับการบันทึกไว้ใน
ลักษณะต่าง ๆ จึงใช้เป็นหลักในการวิเคราะห์อุดมการณ์ของรัฐที่ราชสำนักสถาปนาขึ้นได้
เป็นอย่างดี

ผู้เขียนนำเสนอผลการวิจัยในรูปของการพรรณนาวิเคราะห์ เพื่อแสดงให้เห็น
ถึงความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคม-การเมือง ที่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงในโครง-
สร้างชนชั้น สภาพการณ์ของสังคม ความคิดทางศาสนา และหลักการของพุทธศาสนาที่ได้
รับการเน้นเพื่อเป็นอุดมการณ์ของรัฐ ตามลำดับ